

Studiekring Eerste Millennium

Friezen Franken en Saksen

Oude en nieuwe visies

PAPIEREN TIJGER

Friezen Franken en Saksen

Oude en nieuwe visies

Friezen, Franken en Saksen

SEM-reeks
VERGETEN VERLEDEN
Deel 4

Redactie *SEMafloor* (Janus Jochems, Alex Laenen, Ad Maas, Kurt Wayenberg)

Friezen, Franken en Saksen

Oude en nieuwe visies

Eerder verscheen:

Willibrord en Bonifatius. Waren ze ooit in Nederland? Vergeten Verleden. Deel 1. ISBN 90 6728 176 X, Breda. ISBN 90 77135 10 3, Gent, 2004.

De Peutinger-kaart en de Lage Landen. Vergeten Verleden. Deel 2. ISBN 978 90 6728 209 3, Breda, 2007.

Zee, wind, veen en land. Kustvorming in de Lage Landen. Vergeten Verleden. Deel 3. ISBN 978 90 6728 219 2, Breda, 2009.

Afbeelding omslag: Fibula van Wijnaldum

ISBN 978 90 6728 293 2

© 2013 Stichting Uitgeverij Papieren Tijger, Breda
info@papierentijger.org
www.papierentijger.org

© Studiekring Eerste Millennium (SEM)
info@semafoor.net
www.semafoor.net

NUR 680

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De redactie heeft er naar gestreefd de rechten op de illustraties te respecteren volgens de wettelijke bepalingen. Wie desondanks meent nog rechten te kunnen doen gelden, kan zich alsnog tot de uitgever wenden.

Inhoud

Inleiding 9

Oude en nieuwe visies

Hoofdstuk 1 11

De geschreven bronnen en de vraag naar de identiteit van de Franken (Friezen en Saksen)

Marco Mostert, Utrecht

Inleiding 11

- 1.1 Archeologische, naamkundige en geschreven bronnen 11
  - 1.2 Romeinse geschreven bronnen over de Franken 14
  - 1.3 Wat kunnen we van de Romeinse geschreven bronnen over de Franken leren? 22
- Noten 25

Hoofdstuk 2 29

Franken, Friezen, Saksen en andere migranten in België en Nederland archeologisch bekeken

Marc Lodewijckx, Leuven

Inleiding 29

- 2.1 De migratieproblematiek 29
  - 2.2 Herkomst van de migranten 30
  - 2.3 Redenen en historiek van de migratie 32
  - 2.4 De relatie tussen Romeinen en Germanen 37
  - 2.5 De Germaanse nederzettingen 39
  - 2.6 De Germaanse grafvelden 47
  - 2.7 Macabere depots van oorlogsbuit 52
  - 2.8 Het Germaans archeologisch materiaal 54
  - 2.9 Gelduba – de geschiedenis van een grensstad 57
  - 2.10 De Franken in het Romeinse leger 60
  - 2.11 De Franken op het platteland 62
  - 2.12 Kenmerken van migratie en integratie 72
  - 2.13 De taalgrens 73
- Besluit 75
- Literatuur 75

Hoofdstuk 3 83

Woongebieden: oude en nieuwe inzichten

Ad Maas, Leende

- Inleiding 83
- 3.1 Kelten, Germanen en Romeinen 84
- 3.2 Bataven 86
- 3.3 Cananefaten 92
- 3.4 Friezen 94
- 3.5 Franken 98
- 3.6 Saksen 107
- Enkele conclusies 112
- Noten 113

Hoofdstuk 4 117

Friesland en Frisia in het eerste millennium

Redactie van SEMafoor

- Inleiding 117
- 4.1 Frisii en Frisia in de Romeinse tijd tot circa 250 n.Chr. 117
- 4.2 Frisii en Frisia in de na-Romeinse tijd tot circa 500 n.Chr. 118
- 4.3 Frisii en Frisia in de vroege middeleeuwen van 500-1000 n.Chr. 120
- 4.4 Friezen en de graven van Holland 126
- 4.5 Friezen in en na de tiende eeuw 132
- Conclusie 133
- Noten 134

Hoofdstuk 5 135

Franken, Frankenland en Beieren

Ad Maas, Leende

- Inleiding 135
- 5.1 Opkomst van de Franken 135
- 5.2 Merovingers; bronnen: mythen en daden 142
- 5.3 Taalkundige benadering van de teksten van voor het jaar 1000 146
- 5.4 Dynastieën: Merovingische en latere heersers 148
- 5.5 Historie van de Merovingers 151
- 5.6 Geschiedenis van Frankenland 155
- 5.7 Expansie van de Franken 165
- Enkele algemene conclusies 168
- Noten 169

Hoofdstuk 6 171

Saksen en Angelsaksen

Kurt Wayenberg, Lint

- 6.1 Genetica legt nieuwe uitdaging op tafel voor geschiedenis-schrijvers 171
- 6.2 Basisbegrippen in de genetica: mtDNA, y-DNA en haplogroepen 173
- 6.3 De oudste Europese migraties volgens Oppenheimer 180
- 6.4 Het (on)gelijk van Oppenheimer 184
- 6.5 Over Kelten, Juten, Vikingen, ... en Saksen 186
- 6.6 Welke taal werd er dan gesproken in de rest van de Britse Eilanden? 192
- 6.7 Migraties uit Scandinavië 196
- 6.8 Waar woonden de Saksen in de vijfde eeuw? 198
- Conclusie 202
- Noten 204

Hoofdstuk 7 207

Een nieuwe hypothese omtrent de oorsprong van de Saksen

Benedikt Sas, Gent

- Inleiding 207
- 7.1 DNA-analyse als hulpwetenschap voor de geschiedkunde en archeologie 207
- 7.2 Vragen omtrent de herkomst en eigenheid van “de Saksen” 209
- 7.3 Het geval “Sas” 210
- 7.4 De sagen over de herkomst van de Saksische stam 217
- 7.5 De Saksen als soldaat – handelaars onder de Seleuciden of Ptolemaeën 218
- 7.6 Archeologische vondsten 222
- Conclusie 222
- Noten 223

Hoofdstuk 8 225

Friezen, Franken en Saksen in Frankrijk

Guido Delahaye, Amersfoort

- 8.1 Visie van Albert Delahaye in het kort 226
- 8.2 Actuele discussiepunten 228
- 8.3 Laat de bronnen spreken 252
- Conclusie 254
- Noten 255

Tot besluit 257

Recensie Friezen, Franken en Saksen

In de SEM-reeks 'Vergeten verleden' is nu een vierde boek gepubliceerd, waarin bestaande en nieuwe visies over de Friezen, Franken en Saksen bijeen zijn gebracht. Voorgaande uitgaven betroffen *Willibrord en Bonifatius*, de *Peutingercaart* en de *Lage Landen* (nu herdrukt) en *Zee, wind, veen en land* over de kustvorming in de Lage Landen. Een vijfde boek over de *Karolingers* is inmiddels aangekondigd.

Kenmerkend voor de publicaties van de Studiekring Eerste Millennium is dat daarin niet alleen de gevestigde opinies over de geschiedenis van onze streken aan de orde worden gesteld, maar ook de alternatieve opvattingen zoals die leven bij een deel van de SEM-leden, die zich baseren op de opvattingen van Albert Delahaye. Een ander kenmerk van de publicaties van de Studiekring Eerste Millennium is, dat het niet om een 'vaderlandse geschiedenis' als zodanig gaat, maar dat de grenzen van het studiegebied veel breder worden getrokken in het besef, dat de ontwikkelingen in de Lage Landen niet los gezien kunnen worden van interactie met ontwikkelingen in de omringende landen, met name Nedersaksen, het Rijnland en Noord-Frankrijk. Een derde kenmerk van de publicaties van de Studiekring Eerste Millennium mag niet onbesproken blijven. Dat is dat de publicaties dienen als een platform, waarop professionele historici en professionele amateur-historici elkaar ontmoeten en soms zelfs uitdagen. Voor de buitenstaander kan dit wel eens tot verwarring leiden, omdat opvattingen elkaar veelal uitsluiten, maar de kracht ervan is dat men elkaar scherp houdt door de traditionele historiografie niet voor zoete koek aan te nemen. Het zijn deze kenmerken c.q. ingrediënten die ook het lezen van het nieuwe boek over de Friezen, Franken en Saksen tot een spannend avontuur maken.

Als ik een advies aan de lezer zou mogen geven, zou dat zijn om eerst het hoofdstuk 'Tot besluit' (pag. 257-258) te lezen, een samenvatting van het boek *De ontdekking van de Middeleeuwen. Geschiedenis van een illusie* van Peter Raedts. Het gaat om een stukje cultuurfilosofie, waarin de donkere middeleeuwen in een nieuw en onbevangen perspectief worden geplaatst, waarbij zelfs de traditionele periodisering van oudheid, middeleeuwen en nieuwe tijd ter discussie wordt gesteld. Raedts laat zien, dat de Nederlandse waardering van de eigen geschiedenis volkomen anders was dan die van de omringende landen en dat de scheidslijnen tussen de naties i.c. Friezen, Franken en Saksen pas de laatste tijd doorbroken worden. Daarop wordt in de Inleiding (pag. 9-10) aangesloten met een nieuwe visie op het geschiedenisonderwijs dat uitgaat van een grotere wisselwerking tussen volkeren en naties dan in de traditionele setting gehanteerd wordt. Zo blijkt de migratieproblematiek iets van alle eeuwen te zijn en niet alleen van de tijd van de grote volksverhuizingen. Machtsverhoudingen veranderden voortdurend, machtsgebieden bewogen, machtsaanspraken veranderden door veranderingen in familieverbanden. Er is sprake van een voortdurende dynamiek, waarvan zich een deel in de Lage Landen rond het Almere heeft afgespeeld, waar Friezen (west-noord), Franken (zuid) en Saksen (oost) elkaar troffen. Daar zouden dan de Noormannen (noord) aan toegevoegd moeten worden om het beeld compleet te maken.

Eigenlijk verdient elk van de afzonderlijke bijdragen (hoofdstukken) in het boek Friezen, Franken en Saksen een eigen recensie. Ik volsta hier met een korte vermelding van de hoofdstukken:

1. De geschreven bronnen en de vraag naar de identiteit van de Franken (Friezen en Saksen) over etnogenese door Marco Mostert. In het artikel wordt aangetoond, dat de veelvuldig in bronnen gehanteerde naam Franken niet noodzakelijkerwijs identiek hoeft te zijn aan de door de Romeinen gehanteerde naam Franci, omdat de samenstelling van volkeren door versmelting en door wijziging van hun vestigingsplaatsen en machtscentra aan voortdurende veranderingen onderhevig waren. Daardoor is het moeilijk om over een Frankische identiteit te spreken. Dat geldt volgens de auteur v.v. ook voor de Friezen en de Saksen.

2. Franken, Friezen, Saksen en andere migranten in België en Nederland archeologisch bekeken door Marc Lodewijks met als trefwoorden migratie en integratie. In het artikel wordt aan de hand van de archeologie nagegaan of daarmee de identiteit van Franken en v.v. Friezen en Saksen zou kunnen worden vastgesteld. Dat is niet zonder meer het geval vanwege de hierboven beschreven wisselwerking tussen de volkeren door migranten, de opname van soldaten van vreemde volkeren in het Romeinse leger en de handel over grote afstanden.

3. Woongebieden: oude en nieuwe inzichten door Ad Maas. Het betreft een belangrijk overzichtsartikel over de woongebieden van de Bataven, Cananefaten, Friezen, Franken en Saksen. Daarbij is de suggestie, dat de Bataven niet alleen in het rivierengebied woonden, maar ook in Noord-Brabant zeker een blikvanger. Een centraal aandachtspunt is dat de Bataven en Cananefaten deel uitmaakten van de Romeinse grenstroepen en volgden zij de Romeinse legers naar andere bestemmingen. Met de teloorgang van het West-Romeinse Rijk was ook hun rol uitgespeeld. Ook de Friezen zijn bekend sinds de Romeinse overheersing, maar die zijn er in geslaagd om zich na de val van het West-Romeinse Rijk tot een belangrijke factor te ontwikkelen met een woongebied dat zich langs de kust uitstreckte van de Somme tot de Elbe, zij het dat er sprake is van enige discontinuïteit in de woongebieden, mogelijk als gevolg van het opdringen van vijandige Franken. Daarentegen was er wel vermenging tussen Friezen en Saksen, die minder in getal waren.

4. Friesland en Frisia in het eerste millennium door Redactie. De Friezen zijn in het vorige artikel al uitgebreid aan de orde gekomen. In dit artikel is meer aandacht voor de staatkundige geschiedenis van het uitgestrekte Friese Rijk en de opkomst van de Hollandse graven, die aanvankelijk nog worden aangeduid als Friese graven.

5. Franken, Frankenland en Beieren door Ad Maas. Schrijver betoogt, dat onze kennis van de Franken veelal beperkt is tot de Salische Franken, omdat daarmee aangesloten wordt op de Bataven. Het Frankische acherland met o.a. de Ripuarische Franken blijft daarbij goeddeels buiten beeld. Toch is daar geschiedenis gemaakt, die voor onze gebieden van groot belang is gebleken. Ze vormde de basis voor de opkomst van de Karolingische Dynastie.

6. Saksen en Angelsaksen door Kurt Wayenberg. Om de samenstelling van een bevolking te traceren met behulp van DNA-onderzoek is een betrekkelijk nieuw fenomeen in het historisch onderzoek. Tot opzienbarende conclusies leidt het onderzoek niet, maar wel wordt duidelijk, dat de vermenging van ethniciteiten in het huidige Verenigd Koninkrijk het gevolg is van verwantschappen die teruggaan tot in de Keltische tijd, nog voor de Britse eilanden van het Europese grondgebied werden afgescheurd.

7. Een nieuwe hypothese omtrent de oorsprong van de Saksen door Benedikt Sas. DNA onderzoek is ook toegepast op de oorsprong van de Saksen. Die voert dankzij handelaars terug naar de Seleuciden en Ptolemaeen, waarbij aangesloten wordt bij oude legenden. Zulke legenden kennen we ook over de herkomst van de aan de Saksen verwante Friezen uit het Midden-Oosten.

8. Friezen, Franken en Saksen in Frankrijk door Guido Delahaye, die het werk voortzet van zijn vader Albert Delahaye en dat binnen de SEM-kring over een ruime aanhang beschikt. In het artikel worden de belangrijkste 10 punten van twijfel over de gangbare opvattingen nogmaals op een rijtje gezet (pag. 254). De conclusie van de auteur, dat de visie van Albert Delahaye steeds meer volgers krijgt, is evenwel gebaseerd op whisful thinking en het gelijk van Albert Delahaye is daarmee nog niet aangetoond.

De uitgave *Friezen, Franken en Saksen, oude en nieuwe visies* is een belangrijk boek geworden, waarin niet alleen de visies ruim aan bod komen, maar waarin ook tal van gedetailleerde kwesties beschreven zijn. Het toegevoegde register is dan ook een onmisbaar element voor raadpleging van de teksten. Ik zou het boek zeker willen bestempelen als een standaardwerk, dat nog vele jaren van nut kan zijn voor onderzoekers, die al dan niet met behulp van de nieuwste DNA technieken, de identiteit van Friezen, Franken en Saksen willen onderzoeken.

Menno Knul

(Voormalig Hoofd van de Lektuurinformatiedienst van het NBLC/NBD)